

УДК 821.161.2.

Багрій Марія Григорівна
Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології,
Інститут філології,
Кримський федеральний університет імені В. І. Вернадського;
Російська Федерація, Сімферополь, e-mail: yuskiv77@mail.ru

ГЕРОЙ ВОЛОДИМИРА СОСЮРИ В СВІТІ НЕОРОМАНТИЧНИХ ПОШУКІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті здійснюється аналіз поняття «неоромантичний герой», простежується дискурс неоромантичного героя у творчості Лесі Українки та Володимира Сосюри.

Ключові слова: *Леся Українка, Володимир Сосюра, неоромантизм, неоромантичний герой, художній образ.*

Багрій Марія Григорьевна
Кандидат филологических наук,
доцент кафедры украинской филологии,
Институт филологии,
Крымский федеральный университет имени В. И. Вернадского;
Российская Федерация, Симферополь

ГЕРОЙ ВЛАДИМИРА СОСЮРЫ В СВЕТЕ НЕОРОМАНТИЧЕСКИХ ИСКАНИЙ ЛЕСИ УКРАИНКИ

Статья представляет анализ понятия «неоромантический герой», прослеживает дискурс неоромантического героя в творчестве Леси Украинки и Владимира Сосюры.

Ключевые слова: *Леся Украинка, Владимир Сосюра, неоромантизм, неоромантический герой, художественный образ.*

Maria G. Bahriy
PhD in Philological sciences,
associate Professor of Ukrainian Philology,
Institute of Philology,
V. I. Vernadsky Crimean Federal University,
Republic of Crimea, Simferopol

**THE HERO OF VLADIMIR SOSYURA IN THE LIGHT OF THE NEO-
ROMANTIC QUEST OF LESYA UKRAINKA**

Abstract. *The article analyzes the concept of “neo-Romantic hero”, traces the discourse of the neo-romantic hero in the works of Lesya Ukrainka and Vladimir Sosyura.*

Key words: *Lesya Ukrainka, Vladimir Sosyura, neoromanticism, neo-Romantic hero.*

Для цитування:

Багрій, М. Г. Герой Володимира Сосюри в світі неоромантичних пошуків Лесі Українки // Гуманитарная парадигма. 2021. № 1 (16). С. 13–19.

Об'єктом нашого зацікавлення є неоромантизм як течія модернізму, естетика якої знайшла взірцеве відображення у творчих пошуках Лесі Українки, а пізніше — у поезії Володимира Сосюри.

Неоромантична концепція особистості, що ґрунтувалась на духовному пориві, прагненні до ідеалу «цілої людини» («Моя девіза — йти за віком і бути цілим чоловіком» Микола Вороний, 1902), ідеалу «надлюдини» (за Фрідріхом Ніцше), мала якомсь компенсувати розлад матерії і духу, реальності й ідеалу, людини і світу. Неоромантики були не першими, хто взявся поновлювати соціокультурну дисгармонію. Витоки цього конфлікту знаходимо ще в антропоцентризмі Ренесансу та постренесансу, що породили безмежну віру у людські можливості, у те, що індивід має право і навіть обов'язок перебудувати все довкола і себе самого за своїм розсудом, оскільки він є творінням Божим; людина ж є центром Всесвіту. Могутній творчий потенціал цієї ідеї мав зворотний бік: людина залишилась наодинці зі світом, і відчула свою безпорадність. Наступав трагічний персоналістський злам, який і призвів суспільну свідомість кінця ХІХ — початку ХХ століть до есхатологічних настроїв.

Неоромантична концепція двох світів — ідеального світу мрій та реального світу буденності — виявила себе заглибленням у сферу переживань особистості, спогадів про минуле, у філософських рефлексіях.

Творчість поетів Лесі Українки та Володимира Сосюри — мужньої і вольової жінки та бентежного, задушевно-ніжного чоловіка — не лише поклик душі, а й покликання, пропагування неоромантичних цінностей. Самобутність лірики Володимира Сосюри значною мірою визначається розвитком неоромантизму, однієї з течій модернізму в українській літературі перших десятиліть ХХ століття, що в свою чергу зумовлено багатими й

міцними романтичними традиціями творчості Лесі Українки. У широкого загалу ця течія перш за все асоціюється з німецькою романтичною традицією та символізмом. Щодо останнього, то не можемо не погодитись із твердженням Наталі Майбороди, що «символізм звертається до символу як першооснови твору, а неоромантизм в першу чергу підкреслює самоцінність людської особистості, звертається до її внутрішнього світу і поривань „*ins Blaue*“, тому символ тут не є константним поняттям» [2, с. 54]. Для української літератури найбільш вдалим і відповідним національній свідомості визначенням неоромантичних прагнень стало Лесине «поривання *ins Blaue*» — у блакить, у верховини, яким вона охарактеризувала творчість новочасних українських письменників («Писателі-русини на Буковині») и яке було притаманно також їй самій.

Неоромантичний герой (не надлюдина) перебуває у конфлікті з оточенням, яке не розуміє його через свою відсталість або консерватизм. При тому все ускладнюється тим, що він не цурається оточення, а намагається співіснувати з буденністю. Він, за визначенням Лесі Українки, зневажає не сам натовп, а той рабський дух, котрий змушує людей знівелювати свою особистість, бути як усі (із незакінченої статті «Новітня суспільна драма», 1901). «Природний неоромантик, — за словами Лесі Українки, — ставиться з презирством не до самої юрби, тобто до осіб, що творять її, а до того рабського духа, котрий спонукає людину добровільно зараховувати себе до натовпу як чогось стихійного, що поглинає, нівелює, замазує індивідуальність і приносить його в жертву інстинктові отарности» [3, с. 35]. Промовистими прикладами є герої Лесі Українки (Любов Гощинська з «Блакитної троянди», Кассандра з однойменного твору, Оксана з «Боярині», Мавка з «Лісової пісні», Річард Айрон з твору «У пущі» та ін.), а також Ольги Кобилянської (Олена Ляуфер з «Людини» та Наталка Веркович з «Царівни», Зоня з «Ніоби», Маня та Нестор Обринські з твору «Через кладку» та ін.), Спиридона Черкасенка, Володимира Винниченка, Олександра Олеся, Гната Хоткевича, Юрія Яновського, Олександра Довженка. Для неоромантичної творчості цих поетів характерною є виняткова увага до внутрішнього життя особистості — її пристрасних прагнень, багатства переживань і відчуттів. Як правило, маючи вразливу й чутливу душу, ліричний герой тужить через дисгармонію, шукаючи в навколишньому піднесене й прекрасне. До того ж можемо простежити своєрідну еволюцію творення неоромантичного героя в українському письменстві: від міфологічно-феміністичних саможертвних героїв до національно свідомих ватажків. Так, героїні Лесі Українки, незважаючи на те, що вони є носіями в серці «того, що не вмирає», приречені на фізичну та духовну загибель. «Аристократки духу» Ольги Кобилянської

зрештою переступають через свої ідеали і значною мірою приземлюють їх, тобто жертвують самими собою. Герої неоромантичних творів Спиридона Черкасенка, Олександра Олеся, Володимира Винниченка, Гната Хоткевича та ін. закцентовані не на особистому, а перейняті громадським, борються зі світом Зла та Несправедливості. У своїх творах вище зазначені митці, як правило, в образах-персонажах відтворювали не стільки «Героя», скільки своє авторське «Я», своє бачення сучасності та майбутнього. Їхні герої — це «зайві люди», котрі своєю інакшістю не стільки драгували, скільки дивували оточення, а подекуди і самих себе. Вони жили, а не існували, та послуговувалися в житті формулою «я повинен це зробити або хоча б спробувати змінити».

Не менш промовистим герой-неоромантик — людина, яка перебуває на межі реального, даного й бажаного, уявного, людина, яка прагне втілити в життя омріяне, при тому покладаючись виключно на себе самого — э у поезії Володимира Сосюри. В науці досі відсутні належні дослідження цього аспекту творчості Володимира Сосюри, зокрема у його ліро-епосі. У працях багатьох науковців акцентована увага на національному колориті його лірики та ліро-епосу Сосюри. Найповнішим дослідженням творчості поета є монографія Володимира Моренця «Володимир Сосюра. Нарис життя і творчості» (1990), а також його вступна стаття та коментарі й післямова Сергія Гальченка до двотомника творів письменника [4]. Не можемо не брати до уваги й ті праці про Володимира Сосюру, що позначені певними ідеологічними стереотипами, але попри те не втратили своєї значущості і можуть бути розглянуті як своєрідні документи епохи: І. Стебуна (1948), О. Килимника (1949), О. Кудіна (1959), Ю. Бурляя (1959), Є. Радченка (1967).

На наш погляд, найхарактерніші концептуальні чинники неоромантичного героя увібрали в себе образи Роберта Брюса і Віли-посестри (Леся Українка) та Івана Мазепи (Володимир Сосюра). Ці герої, мов смолоскипи, приречені, а від того їхнє діяння набуває прометеївської печаті. Однотименні ліро-епічні твори названих авторів відсилають нас до часів державотворення, що є провідним аспектом проблематики творів, і об'єднуючим фактором. На пропозицію короля Едварда: *«Люд простий має нам платити податки й десятини, А лицар буде вільний пан своєї батьківщини»* [7, с. 377], — *«гурт шотландський панський»* пристав, як і козацька старшина: *«Веди! Щоб нашу вольність нам вернули Маєтки наші і сади»* [4, с. 99]. Зазначимо, що неоромантичний герой зображується безпосередньо в оточенні собі подібних, не відрізняється від них. Проте він прагне оточуючих рівняти до себе. Незважаючи на волелюбні наміри, справа гетьмана Мазепи була заздалегідь приречена на поразку через дріб'язковість

оточення. Не на собі подібних, а на простий люд зробив ставку Роберт Брюс і зумів донести до їхнього сприйняття свої прагнення: *«Шотландці! Вчинилася зрада Нема в нас лицарства, нема в нас панів — Вони вже англійські піддані; Та є ще в країні шотландський народ, Не звук він носить кайдани! ...Розкуймо на зброю плуги! Що орать, Коли наше поле не вільне?»* [7, с. 378]. І тут Леся Українка залишалась вірною своїм теоретичним положенням неоромантизму, що викладені у вже згаданій нами доповіді «Новітня суспільна драма», де, зокрема, зазначено, що «...романтизм прагнув звільнити особистість, – але тільки унікальну та героїчну, – від натовпу ... неоромантизм намагався звільнити особистість в самому натовпі, розширити її права, дати їй можливість віднайти собі подібних і, якщо вона унікальна і при цьому активна, дати їй можливість піднімати до свого рівня інших, а не знижуватися до їх рівня і не бути в альтернативі вічної моральної самотності...» [1, с.103].

Іван Мазепа є не просто типовим неоромантичним героєм, а й претендує на визначення ніцшеанської надлюдини, котра протистоїть юрбі й прагне влади над собою та своїм життям. Він, як і герої Лесі Українки, людина-митець: *«Як дві зорі, Його зіниці світять дико, Він слухає чайні крики... І лине пісня з скорбних вуст... Тремтить у творчій він тривозі»* [4, с. 77], що вирізняється серед інших Душею. Як і герої Ольги Кобилянської, Мазепа — «аристократ духу»: *«Паж і холуй...не все одно!..» — Так дума Йван під чарок дзвін. «Я хочу бути таким, як він, Де народивсь і виріс я, Там, де Україна моя!..»* [4, с. 79], котрий не нівелюється серед оточення, а самоусвідомлює себе Особистістю. До того ж герой Володимира Сосюри не просто усвідомлює своє «я», він потрактовує себе як частину свого народу: *«Народе мій! ... Невже судилося тобі рабів і зрадників плодити?! ... Хто ж поведе тебе повстати, Коли і я, мов пес, мов раб, Тебе зміняв на ці палати? Де взять тобі своїх месій, Коли і я такий, як всі?»* [4, с. 87], тобто є Громадянином.

Мазепа як гетьман України зазнав поразки і неоднозначної оцінки в історії, а як образ-персонаж поеми Сосюри він став неоромантичним героєм і отримав визнання автора (не беремо до уваги окремі моменти поеми, де прославляється Петро, бо так диктував час): *«Мазепа не осяг висот, Куди ведуть життя ідеї... Любив країну він душею І зрадником не був для неї. ...Не досягли ми тих висот, Що сяють іншим в морі слави...Бо помиляється й народ, Коли немає ще держави»* [4, с.91-92].

Таким чином неоромантичний герой Володимира Сосюри постає перед нами Індивідуальністю, що можемо провести паралеллю до поняття «надлюдина». Це не фанатик, що мислить обов'язковими категоріями, це — індивідуаліст, котрого суспільство, де панує знеособлення, не може використовувати як члена стада, людина, яка не хоче бути кимось із натовпу і

тому стає або ватажком, або відлюдником. Промовистим щодо цього є трактування неоромантизму Дмитром Цариком [8], Миколою Ільницьким, останній розглядає його як «радше світосприймання ... відмінність новоромантизму від романтизму полягає в тому, що неприйняття особистістю середовища розкривається не через зовнішній бунт, а через внутрішній — усамітнення» [6]. Твердження Миколи Ільницького яскраво ілюструє саме образ Мазепи в поемі Володимира Сосюри, де автор у «Пролозі» зображує свого героя ватажком-відлюдником. Автора цікавить внутрішній стан персонажа. Намагаючись з'ясувати причини його поразки, автор вдається до тих художніх прийомів творення, що властиві саме романтичному (та відповідно й неоромантичному) стилю: спогаду, роздуму, внутрішнього мовлення, самохарактеристики.

Отже, незаперечною передумовою діяльності неоромантичного героя є довколишнє середовище з його настроями і прагненнями, а також вміння особистості знайти подібних собі людей саме в духовному вимірі. І тут героя може «дивне диво», як персонажа поеми «Віла-посестра», що *«не знайшов з ким побрататись ...а надибав вілу білу в горах»* [7, с. 429] і саме в цій гірській русалці знайшов споріднену душу. Пригадаймо і той факт, що гетьман Мазепа також зміг довірити свої погляди Мотрі, яка стала для нього і відрадою, і порадицею.

В образі Віли теж маємо типовий приклад неоромантичного героя. Незважаючи на її нелюдську подобу, їй властиві такі суто людські риси характеру (за певних обставин можемо визнати їх вадами), як-от: розсудливість, безкомпромісність, гордість, що межують із відчаєм, безнадією, розгубленістю: *«Потьмаривсь віщий розум з туги, і померк урочий погляд з горя ...»* [7, с. 431]. Однак, їй не знайоме таке почуття, як безпорадність, на відміну від побратима, який підкорився обставинам, пройнявся жалем до себе та зненавидів і себе, і її, і весь світ: *«Що минуло, те вже не вернеться... Одбери мені життя, чим хочеш, аби то була почесна зброя, поховай десь тіло се стражденне...»* [7, с. 434]. Мужньо перенесла Віла зустріч, лиш *«замерло серце»*, бо *«не юнак лежав там молоденький ... дід старий, як голуб сивий»* і, виконавши волю побратима *«при житті зосталась, тільки серце кров'ю обкипіло»* [7, с. 436].

Поряд із поривом «ins Blau», тобто зверненням до духовно-емоційної сфери, зображенням людини не лише як істоти соціальної, а й соціокультурної, ще однією характерною рисою цієї течії було поняття індивідуалізму, довкола якого точилися гострі дискусії. Визначний практик і теоретик неоромантизму в українській літературі — Леся Українка — осмислює його як художній напрям, у якому визначальним є прагнення

гармонійної єдності найрозмаїтих стильових чинників та ознак, скажімо, натуралістичної точності і таємничих поривів *ins Blaue*, розкриття внутрішнього світу одиниці і з'ясування мотивів суспільної психології. Саме така неоромантична єдність характеризує суттєві аспекти неповторної поетики Володимира Сосюри, у творах якого знайшли поетичне відображення і героїчний подвиг народу, і натхненна праця людини, і особисте її життя, її радощі й болі. Ліричність як синонім ніжності, ширості, задушевності, сердечності, людяності, сокровенності тощо виступає головною стильовою ознакою творчості Лесі Українки та Володимира Сосюри.

Література

1. Історія української літератури кінця XIX – початку XX ст. / За ред. П. Хропка. Київ : Вища школа, 1991. 511 с.
2. Майборода, Н. Традиції європейського романтизму в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. // Донецький вісник НТШ. 2009. Т. 27. С. 47–59.
3. Романенчук, Б. Естетичні погляди Лесі Українки // Леся Українка : збірник праць про творчість поетки. Філядельфія : Світовий комітет для відзначення 100-річчя народження Лесі Українки, 1971–1980. 400 с.
4. Сосюра, В. Мазепа : поема // Київ. 1988. № 12. С. 77–107.
5. Сосюра, В. Вибрані твори : у 2 т. Київ : Наукова думка, 2000. Т. 1. 648 с.; Т. 2. 552 с.
6. Токмань, Г. Цей багатобарвний мистецький світ // Дивослово. 2001. № 6. С.56–59.
7. Українка, Леся. Поезії. Поєми. Київ: Дніпро, 1989. 501 с.
8. Царик, Д. Типологія неоромантизму. Кишинёв : Штиинца, 1984. 167 с.

~